

MOTAMSARO ONA XAYKALI QOSHIDAGI O‘YLAR

Xolmatov Xabibulla

Chirchiq OTQMBYU Gumanitar,
ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va shaxsiy
tarkib bilan ishlarni tashkillashtirish
kafedrasi katta o‘qituvchisi

Har doim tarix fani darsligini varoqlar ekansiz ikkinchi jahon urushi sahifalariga etib kelganda vujudingizni titroq bosadi. Bu insoniyat tarixidagi eng katta fojea nima sababdan kelib chiqgan va u qaytarilmas ekanmi, degan xayollar ko‘ngildan o‘tadi.

Ma’lumki, odamzod o‘zining ongli hayot kechira boshlagan besh ming yillik umrida o‘n to‘rt ming marta urush ko‘rdi, bu urushlarda ne-ne mamlakatlar, ellar, elatlar yo‘q bo‘lib ketdi, ammo mehnatkash xalq, umum bashariyat bundan zarracha ham naf ko‘rmadi. Aksincha, o‘scha urushlar tufayli er yuzi aholisi vayronalik va azob-uqubat ichida yashadi.

Ikkinci jahon urushi odamzod butun umri davomida ko‘rgan urushlardan ham shavqatsiz, kaqshatqich, xonavayronlik urushi, qonli qironli urush bo‘lganligi va insoniyat tarixidagi eng katta fojea ekanligi bilan ajiralib turadi..

Vatanimizning har go‘shasida ikkinchi jahon urushida halok bo‘lgan vatandoshlarimizga bag‘ishlangan motamsaro ona yodigorligini ko‘rishimiz mumkin. O‘z yori va farzandlarini urushga kuzatgan, hamda ularni qaytishini zorlik bilan kutib o‘tirgan bir mushtipar onaning ketsmishlari ko‘z oldingizdan o‘tadi.

O‘z hayoti davomida ko‘pgina xursanchiliklarni ko‘rgan bu onaning chehrasi urush zahmatlari tufayli ajinlarga to‘la. Onaning qo‘llari dunyonи fashizm balosidan qutqarish uchun mehnat qilib qadog‘larga to‘lib ketgan hamda Vatan himoyasiga kuzatayotgan o‘z o‘g‘loniga tishlatgan nonni keyinchalik vatanimizdan qo‘nim topgan xalqlarga bo‘lib bergen fidoyi inson timsolini ko‘rishimiz mumkin.

Bu ona timsolida xalqimizni ikkinchi jahon urushida boshidan kechirgan o‘tmishlari va jahonshumul tarixiy g‘alabaga ko‘shtan xissasini ko‘rishimiz mumkin.

Shu o‘rinda inson hayolida quyidagi savol to‘g‘iladi xo‘shtan, o‘zbeklar ikkinchi jahon urushida nima uchun, kim uchun, qanday maqsadda jang qilishdi?

O‘zbek xalqi birinchilardan bo‘lib fashizimga qarshi bosh ko‘targandi, uning minglab o‘g‘lonlari Rossiya, Ukraina, Belorussiya erlarida ko‘ksini qalqon qilib, dushmaniga ro‘baru bo‘ldi. O‘zbekistonda tuzilgan qo‘shtinlar, o‘zbek yigitlaridan tashkil topgan diviziya, brigada alohida polklar, otliq askar qismlari oldingi marralarda jang qildilar.

Dushmani Moskva bo‘sag‘asida qirib tashlaganlar orasida minglab yurtdoshlarimiz bor edi. «Stalingrad epopeyasi»ni yaratishda ham o‘zbek, xalqining jasur farzandlari benihoya bahodirlik ko‘rsatdilar.

Stalingrad himoyasida ikki yuz minga yaqin o‘zbek o‘g‘lonlari qatnashdilar. Shu bilan birga vatandoshlarimiz Budapesht, Vena va boshqa Evropa shaharlarini fashizimdan ozod etishda qaxramonlik ko‘rsatib qatnashdilar. O‘zbek o‘g‘lonlari rus, ukraina va boshqa barcha xalqlar qatori Moskvadan Berlingacha, Stalingraddan Reyxstaggacha mardonovor odimma-odim qon to‘kib, qon kechib bordilar. [1; 498]

O‘zbekiston xalqi «Vatan uchun!» shiori bilan kunu tun mehnat qildi. Front ichkarisidan ko‘chirib keltirilgan zavodlarga joy berdi, keksalar va bolalar frontga ketgan erkaklar o‘rniga dastgohlarda ishladilar. O‘zbekistonda yasalgan samolyotlar, minomyotlar, zaibaraklar va o‘q - dorilar jangchilarni qurolga zoriqtirgani yo‘q.

Faqat 1941 yil noyabrining o‘zidagina Sharqqa 1360 dan ziyod sanoat korxonasi ko‘chirib kelindi, shundan 100 dan ortig‘ini O‘zbekiston qabul qilib oldi.

Ko‘chirib kelingan korxonalarini qabul qilib olish, joylashtirish va montaj qilish uchun O‘zbekiston KP(b) Markaziy Ko‘mitasining birinchi kotibi Usmon Yusupov rahbarligida maxsus hukumat komissiyasi tuzildi. Evakuatsiya qilingan

korxonalarini joylashtirish uchun 400 ming kvadrat metr maydon ajratildi. Buning uchun mos keladigan turli xil binolar bo'shatilib, qayta qurildi. 200 ming kvadrat metr maydon yangidan barpo etildi.

Moskva yaqinidan ko'chirib kelingan Chkalov nomidagi aviatsiya zavodi 1942 yilning yanvaridayoq mahsulot bera boshladi. [1;429]

O'zbekiston ko'chirib kelingan sanoat korxonalarini qabul qilish bilan birgalikda urushning dastlabki kunlaridanoq mamlakatning vaqtincha bosib olingan hududlaridan, frontoldi tumanlardan evakuatsiya qilingan necha minglab bolalarni joylashtirish masalasini ham hal etishiga kirishdi. 1941 yil 1 sentyabrga qadar faqat Ukrainianing o'zidan 5717 kishi keldi. Oktyabr-noyabr oylarida ularning soni 54029 nafarga etdi. Hammasi bo'lib O'zbekistonga bir millionga yaqin evakuatsiya qilingan kishi, shu jumladan 200 ming bola kelgandi.

Toshkent ayollarining da'vatiga javoban faqat respublika poytaxtining o'zida urushning dastlabki oylarida sanoat korxonalarida ishlash uchun 20 ming xotin-qiz keldi. O'zbekistonning boshqa shaharlari ayollarini ham ishlab chiqarishning har qanday uchastkasida erkaklar o'rnini egallash, topshirilgan har handay ishni ado etishga shay turganliklarini bildirdilar.

1941 yilning 10 oktyabriga kelib respublika fabrika va zavodlarida 45 foiz, 1943 yilda esa 63 foiz xotin-qiz ishladi. Ular frontga ketgan otalari, erlari, aka-ukalari o'rniga erkaklar kasbini muvaffaqiyat bilan egalladilar. Ayollar o'zlashtirib olmagan biron-bir kasbni ko'rsatish qiyin. Hatto ko'mir va metallurgiya sanoati, temir yo'l transporti singari xalq- xo'jaligi tarmoqlarida ham xotin-qizlar erkaklar o'rnini egallahga muvaffaq bo'ldilar.

1943 yil martida Salor GESi qurilishi boshlanib, bir yil ichida tugallandi. Deyarli barcha ishlarni Toshkent ishchilari, jumladan, xotin-qizlar bajardilar. 1944 yil dekabirida bir qator elektr stansiyalar qurish haqida yangi qaror qabul qilindi. Bular – Samarqand yaqinidagi Toligul, Xorazmdagi Shovot, Surxandaryo viloyatidagi Qumqo'rg'on, Andijon viloyatidagi Shahrixon, Namangan atrofidagi ikkita GESlar edi. Bu choralarining barchasi mahalliy arzon resurslarni mumkin qadar ko'proq foydalanishga qaratilgan edi.

Urush yillari O'zbekistonda 15 ta katta quvvatli elektr stansiya bunyod etildi.

Mamlakatning boy berilgan harbiy sanoat quvvati 1943 yilga kelib tiklanibgina qolmasdan, hatto oldinga o'tib ketildi, shuning natijasida qurollarning asosiy turlarini ishlab chiqarish va ularning sifati bo'yicha fashistlar Germaniyasining ustunligiga barham berish mumkin bo'ldi.

Fashizmga qarshi olib borilgan urush yillarida O'zbekistonning sanoat quvvati ancha o'sdi. Respublikada 1941-1945 yillarda insdustriyaning barcha tarmoqlariga daxldor 280 ta korxona qurildi, sanoat tuzilishi tubdan o'zgardi, bu eng avvalo og'ir industriya tarmoqlarining umumiy salmog'i 1940 yildagi 13.3 foizdan 1945 yilda 47.3 foizga, metallga ishlov berish sanoati salmog'i esa tegishli ravishda 8,3 foizdan 38,4 foizga etishi hisobiga ro'y berdi.[2;42]

O'zbekiston mamlakatining muhim aslahaxonalaridan biriga aylanib urush yillari frontga 2100 samolyot, 17342 aviamotor, 17100 minomyot, 2 million mina, 560 ming snaryad, umumiy og'irligi 172 ming tonna bo'lgan, 2,3 million aviabomba, 1 million granata, 330 ming parashyut, 5 bronepoezd, 100 ming kilometrdan ziyod harbiy ehtiyoj uchun turli simlar hamda boshqa xil mahsulotlar etkazib berdi.

O'zbekiston qishloq xo'jaligi urush yillari mamlakatga 4 million 806 ming paxta, 541 ming tonna pilla, 1 million 283 ming tonna don, 482 ming kartoshka va sabzavot, 159 ming tonna go'sht va ko'plab boshqa turdag'i mahsulotlar etkazib berdi.

Respublika qishloq xo'jaligi xodimlari og'ir urush sharoitida erishgan bu va boshqa muvaffaqiyatlar munosib baholanib, O'zbekistonning 2620 nafarda ziyod qishloq xo'jalik ilg'ori orden va medallar bilan taqirlandi.

Harbiy vazifalariga muvofiq tarzda ilmiy-tadqiqot institatlari, madaniyat muassasalari ham qayta tashkil etildi. Barcha ilmiy tadqiqotlarning mavzu doirasi front va xalq xo'jaligi ehtiyojlariga xizmat qilish bilan bog'liq muammolarga moslashtirildi.

1942 yilning suronli kuzida, dushman Volga tomon tashlanib, Kavkaz uchun janglar avj olib borayotgan bir paytda o'zbek xalqi o'zbek janchilariga

vatanparvarlik tuyg‘ulari bilan to‘lib-toshgan maktub yo‘lladi. Unga 2415000 kishi imzo chekkan edi. Maktub Vatan uchun jonini ham ayamasdan kurash olib borishda o‘zbek jangchilariga berilgan katta madad bo‘lgandi. Markaziy va mahalliy front gazetalarida bosilib chiqqan bu maktub uni xalqning muqaddas xohish-irodasi sifatida qabul qilgan o‘zbek jangchisining jangovar ruhini ko‘tarib yubordi.[2;56]

Frontga ko‘rsatilgan har tomonlama yordam, jangchilar haqidagi umumxalq g‘amxo‘rligi yovga qarshi kurashda askar va zabitlarning kuchiga kuch, g‘ayratiga g‘ayrat qo‘shdi.

Ikkinchi jahon urushining bosh yakuni shundan iboratki, fashistik davlatlar bloki ustidan olamshumul-tarixiy g‘alabaga erishildi. Bu g‘alaba insoniyatni fashizm istibdodi xavfidan qutqarib qoldi.

Urush yillari o‘zbek xalqi boshqa ellar qatori katta qurbonlar berdi.

Front jangohlarida halok bo‘lgan 400 mingdan ortiq o‘g‘lonlardan tashqari yana yuz minglab kishilar mehnat jabhasida nobud bo‘lishdi. Ochlik, kasallik, falokatlardan o‘lganlar sonini hali xech kim hisoblamagan.

Konslagerlarda, chet ellarda yoki Shuro turmalarida nobud bo‘lganlar soni ham hali noma’lum. [2;143]

Shu o‘rinda vatandosh minglab jangchilarimiz «Vatan uchun!», degan shior va xitoblar bilan jon olib, jon berishganda qalblarida bir oliy tuyg‘u – O‘zbekistonga, ona diyorga bo‘lgan yuksak muhabbat yongan.

Ular o‘zbek tuprog‘i, o‘zbek erki uchun jon berishdi. Ezgu maqsad, hur O‘zbekiston uchun jonlarini berishdi. Ular Moskva ostonalarida, Leningrad bo‘sag‘asida, Stalingrad atrofida, jang qilishganda o‘z diyorlarini o‘ylashdi. Usha olis ellar tuprog‘ini himoya qilganda O‘zbekistonning kelajagini ham himoya qilishayotganini yaxshi anglashdi.

Fransiyaning taniqli yozuvchisi,xozirgi kunda dunyoning yirik jamoat arbobi Mark Xalter, urush yillari Polsha xududida yaxudiyarlarning fashistlar tomonidan qirg‘in qilingan davrda O‘zbekistonning Qo‘qon shaxrida qochqin sifotda yashaganligi va O‘zbeklarning qanchalik bag‘ri keng xalq ekanligiga baho

berib, «Inson hayotaning asil mohiyatini men O‘zbeklardan o‘rgandim»deb baho bergen edi.

Fashizm birgina Evropa xalqlarini emas balki o‘zbekni ham qullik asoratiga solishi muqarrarligini bilgan xolda u bilan hayot-mamot jangiga kirishdilar.

Fashistlar Germaniyasi bilan bo‘lgan urush bu vatanimiz mustaqilligi uchun bo‘lgan urush, urushdagi g‘alabamiz istiqlolimiz ilk tamal toshi edi.

Xozirga davrga kelib nemis xalqi fashizm balosidan katta jafo chekgan xalq xisoblanadi. Shu sababdan ham Germaniya xududida ikkinchi jahon urushida halok bo‘lgan yurtdoshlariga hech qanday yodigorliklar ochilmagan va Germaniya tarixinining ushbu davri nemets xalqining eng katta fojeasi sifatida baxolangan.

Ammo yaqinda o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritib o‘z davlat tarixini qayta yozayotgan mamlakatlarda ikkinchi jahon urushiga o‘zgacha baho berilib, fashizimni olqishlab ular bilan birga insoniyatga qarshi jinoyatlar qilgan yurtdoshlariga xar xil yodigorliklar ochilmoqda. Bu xolat inson vujudini jo‘mbushga keltirib ularga tarix ortga qaytmasligini va insoniyat boshidan o‘tkazgan fojeani takrollamaslikka chaqirgan bo‘lar edim.

Ona xakali oldidan uzoqlashar ekanman ko‘nglimda bir fikr ya’ni «ikkinchi jahon urushi qaytarilishiga insoniyat yo‘l qo‘ymaydi» degan qattiyat paydo bo‘ldi.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekistonning yangi tarixi II-tom. O‘zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida.
2. Xotira kitobi. Toshkent.1995 yil.